

ANADOLU YAZILARI

Ferruh Dinçkal

M.Ö. 2000 yılını aşan bir geçmişe uzanan yazıyı Anadolu'da ilk olarak Luviler'in kullandığını biliyoruz; bu yazı *Resim Yazısı*dır – diğer adı ile *Hiyeroglif*. Bu yazı sonraları Hititlere aktarılmıştır. Yazının Anadolu uygarlığındaki yerini daha iyi kavramak için zamandaşı olan diğer uygarlıkları da gözden geçirmenin yararı vardır.

Yazının M.Ö. 4000 yıllarına uzanan geçmişi olduğu söylenir; fakat bu sav bilimsel olarak kanıtlanmamış. Ancak bugün ele geçen örnekler bakıldığında yazının vatanının Mezopotamya olduğu ve ilk kullananların da Sümerler olduğu anlaşılmaktadır. Sümerler M.Ö. 3000 yıllarına yaklaşık bir dönemde yazıyı bilip kullandıkları belgelenmiştir. Bu ilk kullanılan yazı yeterli olmasa bile, bir buluşun başlangıcı ve bir uygarlık atılımı olması dolayısı ile çok önemlidir.

Sümerlerden sonra yazıyı kullananların İran'da yaşayan "Elam öncesi" insanlar olduğu, bunlarında Sümerlere yaklaşık bir zamanda, M.Ö. 2800'den sonraları yazıyı kullandıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu insanların Sümerlerden etkilenerek çivi yazısını kullanmaya başlamaları M.Ö. 2500 yıllarına rastlar.

Ege adalarında yaşayan uygarlıkların yazıyı kullanışlarının ise M.Ö. 1600 veya daha sonraları olduğu kanıtlanmıştır.

Çin ve Hindistan'da ise M.Ö. 1500 yıllarından önce yazının kullanıldığını belirten bir kanıt bulunamamıştır.

Mısır uygarlığında yazının kullanılışı M.Ö. 2000'den sonradır. Mısır yazısı bir tür resim yazısı niteliğindedir.

Anadolu'da yazının kullanılış çağına bakılırsa, komşu uygarlıkların birçoğundan eskilere dayandığını, özellikle Batı uygarlıklarından daha önceye dayandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'ya yazının Sümer, Akkad uygarlıkları aracılığı ile geldiğini belirleyen bir kanıt olmamasına rağmen benim kanımca başka bir olasılık yoktur. Direk yazı Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelmeseyse bile o bölgede olmanın getirdiği koşullar nedeni ile etkilenmemesi olası değildir. M.Ö. 2000 yıllarında resim yazısı yanında çivi yazısı da kullanılıyordu. Hititler bu iki yazıyı da kullandılar. Bu iki (gerek resim, gerek çivi) yazıyı beraber içeren birçok belge bugün elimizdedir. Anadolu'da kullanılan gerek Hititlerin gerekse Luvilerin resim yazıları Mısır resim yazısından farklıdır. Hitit yazılarının Mısır yazısına göre daha düzenli ve uyumlu olduğu kanısı yaygındır. Hitit yazılarında kimi hayvan başları, insan bedeninin değişik bölümleri, ev gereçleri birer betim aracı olarak kullanılmıştır.

Hurrilerin Doğu Anadolu'da M.Ö. 3000 yıllarında yaşadıkları, M.Ö. 2000 yıllarında Hititlerle ilişki kurdukları, hatta Hurri dilinden birçok kelimenin Hititçeye geçtiği, Hititlerin de o

zamanlarda çivi yazısı kullandığı bilinmesine karşın Hurrilerin ne tür bir yazı kullandıklarını belirleyen bir belge yok. Ama bu yörede bu kadar gelişmiş uygarlıklar olması ve bu uygarlıklarla dil iletişimi kurup kendi dilinden başka dillere kelime kazandırma kapasitedeki bir uygarlığın yazı bilmemesi ve kullanmaması benim kafamda soru işaretleri bırakmaktadır. Öte yandan da Doğu Anadolu insanların oluşturduğu Urartu uygarlığının da resim ve çivi yazısı kullandığına bakılırsa Hurrilerin de bu yazı türlerinin en az birini kullanıyor olmaları gerekir.

Urartuların resim yazısını daha çok dini işler için kullandıkları ele geçen belgelerden anlaşılmaktadır. Çivi yazısı ise din dışı işlerde kullanılıyordu. Lidya yazısı ise bu iki türe de girmez. Bu yazı Lidya uygarlığına özel diğer yazı türlerine benzemeyen, ayrı bir Anadolu yazıdır. Bu yazı Lidya'nın yıkılışına, İskender'in egemenliği altına girişine kadar (M.Ö. 334) kullanıldı. Lidya yazısı Aramca-Lidçe gibi iki dille karşılıklı yazılı belgelerin okunması ile çözümlenmiştir.

Anadolu'da ayrı özellikler taşıyan başka bir yazı ise Likya yazısıdır. Bu da Likya uygarlığının özel yazısıdır. Biçim, düzen bakımından öteki Anadolu yazılarından ayrı bir nitelik taşır. Bu yazının bulunduğu belgeler de ötekilerde olduğu gibi genellikle taş anıtlardır. Bildiğim kadarı ile bu yazı daha tam çözülememiştir.

Frigya yazısı genellikle Ege uygarlıklarının yazılarına benzemektedir. Bu benzerliğin iki yazının da (Grek-Frigya) Fenike yazısından oluşması sonucu doğduğu sanılır. Örnekleri Gordion'da bulunan bu yazı M.Ö. 5. yy.'a kadar kullanılmıştır. Buna karşın Frig dili M.S. 3. yy. dolaylarında bile söylenegelmiştir.

Anadolu'da bugüne değin saptanan eskiçağ yazılarının "resim yazısı" ile "çivi yazısı" türü dışında, az önce söz edilen yazı dizisinden, kimi yerde daha yaygın yörenin uygarlık ürünü olduğu açıktır. Bu yazıların birinin Mezopotamya, biri Fenike kaynaklı yazı türlerinden oluştuğu, üçüncüsünün ise Mısır'la bağlantılı olduğu anlaşılıyor. Mısır yazısının Anadolu'da öğrenilmesini, Hitit döneminde Hititler ile Mısırlıların arasında yapılan çeşitli anlaşmaların iki dilde yazılmasına bağlayabiliriz.

Fenike yazısının Grek yazısı ve onunla benzeşik yazıların oluşmasında büyük etkisi vardır. Helenlerin Anadolu'da egemenlik kurmaya başlamalarından sonra, yazılarının da hızla yayılma olanağı bulunduğu gözlenir. Ancak Grek yazısının yayılması, eskiçağ Anadolu yazısına oranla çok sonra ve belirli bir bölge içindedir. Örneğin, bu yazının Doğu Anadolu, Karadeniz kıyıları gibi bölgelerde yayılışı çok yavaş ve zayıftır, hatta bazı bölgelerde hiç yoktur. Bu yazı daha çok Helen yönetiminin ticari faaliyetlerinin gücü oranınca yayılma fırsatı bulmuştur. Daha sonra İskender'in Doğu seferi, egemenliği ve bundan sonra Hristiyan dininin bu dille, bu yazı ile öğretilmesini de kullanması ile yayılma hızlanmıştır.

Anadolu'da eskiçağda, dış kaynaklı yazılardan başka, daha birkaç yazının kullanıldığını biliyoruz. Bunlardan biri Kafkas uygarlıklarının, özellikle Ermenilerin, Gürcülerin, kullandıkları yazı dilleridir. Bu yazı türleri ilkçağlarda Doğu Anadolu'nun belli kısımlarında yayılmış ve Hristiyanlığın doğuşundan sonra bunu benimseyen bu Kafkas uygarlıkları göç ettikleri ve yerleştikleri yerlerde kullanmışlardır.

Güney Anadolu'nun Suriye ile komşu illerinde kullanılan, Aram yazısından türeyen Süryani yazısı da bu bölüme girer. Bugün bile Süryani dilini konuşanların kullandıkları bu yazı Anadolu'nun bir bölümünde, belli bir toplulukça bilinip uygulanmasına karşın öz Anadolu yazısı değildir. Ama Anadolu yazıları arasında sayılması gerekir. Azınlık olan bir toplulukça kullanılan İbrani yazısı da böyledir.

Üçüncü yazı türünün yayıcısı Latinler olmuştur Anadolu'da. Anadolunun M.Ö. 2. yy. ortalarından başlayarak gene M.Ö. 1. yy. ortalarına değin Roma egemenliği altına girmesi, bölge bölge Roma İmparatorluğu'na bağlanması yüzünden Latin dili yayılma olanağı bulmuştur. M.S. 4. yy. dolaylarına değin Anadolu'da Latince yazılı yazıtların, anıtların, başka yapıtların bulunması bu egemenliğin doğal sonucudur. Bu dönemde, Anadolu'da iki dilin, Grek-Latin dillerinin yavaş yavaş bütün bilim, kültür, sanat alanlarını kaplamaya başladığı, iki ana yazı dili niteliği kazandığı görülür. Öyle ki Anadolu insanların eski uygarlıklardan, dillerinden bir ince çizgi, bir iz bile kalmamış, bütün aydınlar, işçiler ya Anakaradan (Yunanistan), ya Roma'dan gelmiş gibi bir izlenim bırakmıştır. Bu bilgi ışığında bazı bilim adamları bilinçli veya bilinçsiz olarak bu yanlış anlayışı savundular.

Eskiçağdan beri değişik yazılar kullanan, sayısız uygarlık ürünleri ortaya koyan, dilleri, dinleri, yazıları ayrı insanlardan oluşan, ancak uygarlık alanında özdeş kaynaktan beslenen, eşit başarı aşamalarında bulunan bir toprağın insanları nasıl olur da yazıyı, bilimsel düşünceyi, sanatı, yaratıcılığı, dili kendinden yüzyıllarca sonra Anadolu'ya gelen, yazısını bile Fenikelilerden öğrenen bir uygarlıktan alabilir? Nasıl olur da Anadolu uygarlıkları bir Grek, bir Latin uygarlığının uzantısı sayılabilir?

Anadolu'da bulunan yazı türleri ile diller arasında bir bağlantı vardır. Bunu Anadolu'da konuşulan eskiçağ dilleri ile yazı sayısının birbirine yakınlığından anlıyoruz. Buna karşın eskiçağda Anadolu'daki uygarlıkların dillerinin uzun ömürlü olmasını, sonradan gelen kavimler, uygarlıklar, değişen yönetimler, göç hareketleri, özellikle devletlerin yıkılmaları dillerin ve tabii bu dillerin yazılarının yürürlükte kalmasını engellemiştir. Fakat tamamen ortadan da kaldıramadı.

Bütün bu örneklerden anlaşıldığına göre eskiçağdan beri Anadolu'da kullanılan yazılar şöyledir:

1. Luvi yazısı
2. Hitit yazısı
3. Lidya yazısı
4. Likya yazısı
5. Mısır yazısı
6. Urartu yazısı
7. Frigya yazısı
8. Kafkas dillerinden Anadolu'da kullanılan:
 - a. Ermeni yazısı
 - b. Gürcü yazısı
 - c. Süryani yazısı

9. İbrani yazısı (Dar bir bölgede)
10. Fenike yazısı
11. Fenike yazısından türeyen Grek yazısı
12. Grek yazısı daha sonra Latin yazısı
13. Ortaçağda Hint kökenli Arap yazısı

Bunlara çok dar bölgelere sıkışmış ve genelde bu yukardaki yazılara benzeyen başkaları da eklenebilir.